

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

МАКАРЕНКО ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 347.15/.17

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН,
ПОВ'ЯЗАНИХ З НАДАННЯМ ДІЄЗДАТНІЙ ОСОБІ ДОПОМОГИ У ЗДІЙСНЕННІ ЇЇ ПРАВ
І ВИКОНАННІ ОБОВ'ЯЗКІВ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор **Борисова Валентина Іванівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри цивільного права № 1, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Кохановська Олена Велеоніівна**, Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри цивільного права, член-кореспондент НАПрН України;

кандидат юридичних наук **Кочин Володимир Володимирович**, учений секретар Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Захист відбудеться «24» травня 2016 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «20» квітня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

К. В. Гусаров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людині для реального задоволення її потреб недостатньо самого лише визнання за нею певних суб'єктивних прав – необхідно, щоб вона була спроможною здійснити ці права, тобто втілити їх у дійсність. Унаслідок різних причин (зокрема через тяжку хворобу чи інвалідність) фізична особа може опинитися в складних життєвих обставинах, за яких вона не зможе здійснювати належні їй права в повному обсязі.

Подолання перешкод, яких людина, внаслідок незадовільного стану соматичного здоров'я, зазнає на шляху до реалізації належних їй прав та виконання покладених на неї обов'язків, – досягається через такий правовий засіб як надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, основні засади якого знайшли відображення у статті 78 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) глави «Опіка і піклування».

Попри очевидне гуманістичне призначення цього правового засобу, на рівні законодавства спостерігається недостатність його правового регулювання. Законодавець не врахував органічних системних зв'язків статті 78 ЦК України з іншими нормами глави, присвяченої опіці і піклуванню. Відсутність чіткого розмежування між наданням допомоги в порядку статті 78 ЦК України, з одного боку, та опікою і піклуванням, з іншого, обернулася невизначеністю в правозастосовчій практиці, про що свідчать численні приклади, коли органи опіки і піклування, а також судові органи припускаються помилок при визначенні належного правового засобу, який підлягає застосуванню у тій або іншій справі.

У вітчизняній науці зазначений правовий засіб ще не став предметом широкого обговорення. Єдиною монографічною працею з цієї проблематики є дисертація Н. А. Аблятіпової «Інститут піклування над повнолітніми дієздатними особами за цивільним законодавством України» (захищена в 2007 році), у якій авторка розглядає надання допомоги дієздатній фізичній особі як різновид піклування. Проте із таким підходом навряд чи можна погодитися, адже законодавець закріпив у ст. 78 ЦК України концепцію самостійності субінституту надання допомоги дієздатній фізичній особі нарівні з субінститутами опіки та піклування. Тому відносини щодо надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків потребують осмислення на основі принципово іншого підходу, аніж той, що був до цього часу запропонований у вітчизняній цивілістиці.

Теоретичною основою дослідження послуговували праці вітчизняних і зарубіжних учених минулого й сучасності, зокрема роботи Н. А. Аблятіпової, В. І. Борисової, В. А. Васильєвої, Н. М. Єршової, О. І. Загоровського, В. М. Іванова, С. Г. Ковальнової, О. В. Кохановської, В. В. Кочина, Л. М. Левіної, Р. А. Майданика, О. І. Мацегоріна, Л. Ю. Міхєєвої, С. Є. Морозової, О. О. Пелевіна, А. Б. Позднякова, Н. В. Поперечної, Дж. Ролза (John Rawls), Н. Я. Рудого,

Ю. Л. Сеніна, А. М. Соколова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. П. Шахматова, Ч. П. Шермана (Charles P. Sherman), В. Л. Яроцького та ін. Емпіричною базою дослідження є правозастосовна практика вітчизняних судів різних інстанцій та зарубіжних судових органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах державної цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (№ 0111U000963).

Мета й задачі дослідження. *Метою* роботи є визначення сутності та істотних ознак правовідносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, а також розробка договірної форми для зазначених правовідносин.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі основні *завдання*:

– з'ясувати генезу цивільно-правового регулювання відносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків від часів Давнього Риму до сьогодення;

– порівняти правові засоби, які використовуються в зарубіжних правопорядках для подолання фізичної неспроможності особи до самостійної реалізації належних їй прав та самостійного виконання покладених на неї обов'язків;

– з'ясувати сутність правовідносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків у порівнянні з правовідносинами опіки та піклування;

– визначити місце норм, що регулюють відносини з надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, у системі цивільного права;

– розкрити правову природу договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, сформулювати визначення цього договору, з'ясувати його істотні умови, порядок та форму укладення, підстави припинення;

– визначити об'єкт, суб'єктний склад та зміст зобов'язального правовідношення, що виникає із договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, з'ясувати роль, органів опіки та піклування у зазначеному правовідношенні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо надання допомоги у здійсненні прав та виконанні обов'язків дієздатній фізичній особі, яка опинилась у складних життєвих обставинах через незадовільний стан соматичного здоров'я.

Предметом дослідження є цивільно-правове нормативне та договірне регулювання відносини, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнофілософський (діалектичний), загальнонаукові (історичний, системно-структурний) і спеціальні (формально-

догматичний, порівняльно-правовий) методи. Так, застосування методу філософської діалектики виявилось в тому, що надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків розглянуто в розвитку та в органічному взаємозв'язку з іншими інститутами цивільного права і насамперед – з опікою та піклуванням. Історичний метод було задіяно при вивченні генези цивільно-правового регулювання відносин щодо надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків. Застосування системно-структурного методу дало змогу визначити місце норм, що регулюють відносини з надання допомоги дієздатній фізичній особі, у системі вітчизняного права, а також здійснити систематизацію обов'язків помічника. Формально-догматичний метод було використано для тлумачення текстів нормативно-правових актів і, зокрема, тексту статті 78 ЦК України. Порівняльно-правовий метод знайшов застосування при зіставленні різних зарубіжних правопорядків у частині регулювання відносин щодо надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в науці цивільного права України монографічною працею, присвяченою відносинам із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, у якій норми, що регулюють відповідні відносини, розглядаються як такі, що становлять окремий субінститут цивільного права нарівні з опікою та піклуванням. У підсумкові дослідження одержано нові наукові положення, висновки та пропозиції, котрі й виносяться на захист.

Уперше:

– визначено, що надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків становить цивільно-правовий засіб доповнення можливостей, необхідних фізичній особі для самостійної участі в цивільному обороті;

– встановлено, що, закріплена в ЦК України, трирівнева система засобів доповнення можливостей, необхідних для участі фізичних осіб в цивільному обороті, критерієм диференціації має обсяг дієздатності фізичної особи, щодо якої відповідні засоби застосовуються: до недієздатної особи – опіка, до обмежено дієздатної особи – піклування, до дієздатної особи з соматичними (фізичними, тілесними) розладами й вадами здоров'я – надання допомоги в порядку ст. 78 ЦК України;

– обґрунтовано самостійність субінституту надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків нарівні з субінститутами опіки та піклування в межах єдиного генерального інституту цивільного права, який позначений на сьогодні в ЦК України як «Опіка та піклування». Самостійність субінституту надання допомоги зумовлена особливою підставою його застосування, якою слугує наявність соматичних розладів і вад здоров'я, що перешкоджають дієздатній фізичній особі без сторонньої допомоги брати участь у цивільному обороті;

– доведено, що правовідносини між особою, яка потребує допомоги, та помічником мають договірну природу та потребують для свого врегулювання особливої договірної форми;

– сформульовано визначення договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, відповідно до якого за договором про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків одна сторона (помічник) зобов'язується за плату чи безоплатно вчиняти фактичні та юридичні дії з метою подолання перешкод, яких зазнає інша сторона (особа, якій надається допомога) у реалізації та захисті її прав і виконанні обов'язків у зв'язку з незадовільним станом соматичного здоров'я, а особа, якій надається допомога, зобов'язується сприяти помічникові у виконанні його обов'язків у межах встановлених договором, а якщо такі межі не встановлено – тією мірою, якою від неї розумно очікувати такого сприяння;

– встановлено, що договір, укладений сторонами, може бути визнаний договором про надання допомоги дієздатній фізичній особі в розумінні статті 78 ЦК України тільки за умови, що ім'я помічника зареєстроване в органах опіки та піклування. У разі, якщо сторони, уклавши договір, не звернулися за такою реєстрацією до органів опіки та піклування, або якщо відповідні органи правомірно відмовили в реєстрації, договір, укладений сторонами, зберігає чинність, але до відносин сторін за цим договором не застосовуються спеціальні норми про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків;

– запропоновано обов'язки помічника за договором класифікувати за такими напрямками: (1) вчинення помічником фактичних дій, зокрема: (а) забезпечення дієздатної фізичної особи необхідним їй доглядом; (б) вчинення так званих допоміжних дій, тобто фактичних дій підготовчого характеру, які хоча й не створюють юридичних наслідків, однак необхідні як передумови для вчинення особою, якій надається допомога, різноманітних правочинів; (2) вчинення помічником юридичних дій (а) в інтересах особи, якій надається допомога, але від власного імені; (б) в інтересах та від імені особи, якій надається допомога;

– доведено, що вчинення дрібних побутових правочинів має здійснюватися помічником в інтересах особи, якій надається допомога, але від власного імені помічника; натомість учинення помічником правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, має здійснюватися через механізм прямого представництва: в інтересах та від імені особи, якій надається допомога.

Удосконалено:

– положення про те, що відносини між особою, якій надається допомога, та помічником мають фідучіарний характер у зв'язку з тим, що (а) помічник зобов'язаний діяти в інтересах особи, якій надається допомога, і має змогу впливати на задоволення чи незадоволення цих інтересів шляхом вчинення фактичних і юридичних дій; (б) особа, якій надається допомога, є особливо вразливою

до зловживань з боку помічника. Фідуціарний характер відносин між сторонами покладає на помічника обов'язок не допускати конфлікту інтересів;

– твердження, згідно з яким відносини між сторонами договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі мають ознаки представництва. Норми глави 17 ЦК України («Представництво») запропоновано поширювати на відносини між помічником та особою, якій надається допомога, лише в тій частині, у якій помічник уповноважений діяти не тільки в інтересах, але й від імені особи, якій надає допомогу;

– положення, за яким надання допомоги дієздатній фізичній особі слід кваліфікувати як послугу. Хоча переважна більшість дій, які вчиняються помічником, не призводять до уречевленого результату, тим не менше помічник може вчиняти також і дії, які відповідають ознакам робіт. У зв'язку з цим запропоновано на рівні загальних норм запровадити правило, за яким до договорів про надання послуг субсидіарному застосуванню підлягали б загальні положення про підряд.

Набули подальшого розвитку:

– положення, що надання допомоги дієздатній фізичній особі не тягне за собою обмеження обсягу дієздатності такої особи;

– положення, за яким роль органів опіки та піклування у відносинах між дієздатною особою, якій надається допомога, та її помічником зводиться до здійснення попереднього та поточного контролю. Попередній контроль полягає у перевірці документів, поданих сторонами з метою реєстрації помічника, поточний – у проведенні перевірок діяльності помічника на предмет належного чи неналежного виконання ним своїх обов'язків за укладеним договором. При цьому органи опіки та піклування не є стороною договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій сфері – для подальшого розвитку теорії цивільно-правових засобів доповнення можливостей, необхідних фізичній особі для повноцінної участі в цивільному обороті;

б) у правотворчій сфері – для вдосконалення положень чинного законодавства в частині нормативного регулювання відносин із надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків;

в) у правозастосовчій діяльності – для правильного й одноманітного застосування судами положень чинного законодавства і подолання прогалин та колізій, що виникають при вирішенні цивільних справ пов'язаних із наданням дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків;

г) у навчальному процесі – при викладанні та підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій з курсу «Цивільне право».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та їх обґрунтування, рекомендації практичного характеру, що містяться в дисертації, обговорювалися на засіданні кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Харків, вересень 2015 р.), «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 11-12 вересня 2015 р.), «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, вересень 2015 р.), «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, вересень 2015 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких чотири статті в наукових фахових виданнях України, одна стаття у зарубіжному виданні і тези чотирьох наукових доповідей на конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок; обсяг основного тексту – 186 сторінок; кількість використаних джерел – 185 найменувань, додатки – на 4-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, викладається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета й задачі дослідження, його об'єкт і предмет, методологія, розкривається новизна одержаних наукових положень, розкривається практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію одержаних результатів і публікації за темою дослідження.

Розділ 1. «Загальна характеристика цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із наданням дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Гене́за цивільно-правових засобів доповнення можливостей, необхідних фізичній особі для участі в цивільному обороті» з'ясовується історія розвитку опіки, піклування і надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків.

У праві Давнього Риму опіка (*tutela*) була історично першим цивільно-правовим засобом доповнення можливостей, необхідних фізичній особі для участі в цивільному обороті. Від опіки згодом відокремилося піклування (*cura*), найбільш пізнім різновидом якого стало *cura debilium personarum* – піклування над особами, котрі мають такі фізичні вади, що роблять бажаним для них мати заступника (німі, глухі, глухонімі, сліпі тощо). Саме цей різновид піклування й слугує прототипом сучасних відносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків. У класичну добу римського права опіка і піклування були синкретично зрощеними і різнилися тільки неістотними формальностями, тому до піклування *mutatis mutandis* застосовувалися положення про опіку, зокрема, норми щодо публічного контролю за опікунами, їхньої звітності та правила щодо недопустимості конфлікту інтересів.

На землях Київської Русі опіка тривалий час вважалася приватною справою родини і регулювалась нормами звичаєвого права.

На українських землях, що перебували в складі Російської імперії, опікунські відносини первісно регулювалися указами Петра Першого. За правління Катерини Другої відбулося розмежування опіки та піклування.

Упродовж радянського періоду історії вітчизняного права норми, що регулювали опіку та піклування, містилися в актах сімейного законодавства. Так, в усіх сімейних кодексах УРСР була норма, згідно з якою, у разі, якщо дієздатна фізична особа через свій фізичний стан не може належним чином вести свої справи загалом або захищати свої інтереси в якомусь певному випадку, – над такою особою передбачалося встановлення піклування, проте це не пов'язувалось із обмеженням дієздатності такої особи.

У Модельному цивільному кодексі для країн СНД правовідносини щодо надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків отримали назву «патронаж» і були інтерпретовані як особлива форма піклування. При цьому патронажні відносини пропонувалося оформляти за допомогою різних пойменованих договорів, зокрема, договору доручення, договору довірчого управління майном тощо.

ЦК України в частині регулювання відносин щодо надання допомоги повнолітнім дієздатним особам істотно відрізняється від положень, запропонованих у Модельному кодексі. Концептуальне значення має те, що вітчизняний законодавець, по-перше, не називає надання допомоги дієздатній фізичній особі різновидом піклування; по-друге, не пропонує договірних форм, у яких би мали втілюватися відносини між помічником і фізичною особою, яка потребує допомоги; по-третє, вказує, що помічник обирається самою фізичною особою, котра потребує допомоги, а ім'я помічника підлягає реєстрації в органах опіки і піклування.

У підрозділі 1.2 «Зарубіжний досвід цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із наданням дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків»

проведено порівняння правових засобів, що використовуються в зарубіжних правопорядках для подолання фізичної неспроможності особи до самостійної реалізації належних їй прав та самостійного виконання покладених на неї обов'язків.

Аналіз законодавства різних країн світу дав змогу виокремити правопорядки, у яких надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків опосередковується через (а) спеціальний самостійний інститут надання допомоги дієздатним особам (Україна); (б) інститут патронажу, що визначений у законодавстві, як: окремий інститут цивільного права поряд з опікою та піклуванням (Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Азербайджанська Республіка, Російська Федерація); особливий різновид піклування (Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Киргизька Республіка); (в) інститут піклування (Республіка Узбекистан, Республіка Казахстан, Грузія, Литва, Румунія, Німеччина); (г) одночасно декілька інститутів (опіка, піклування, інститут радника, судовий захисний нагляд, майнове управління, захисне наставництво тощо) (Франція, Квебек, Нідерланди, Італія).

У підрозділі 1.3 «Вітчизняна правова модель цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із наданням допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» з'ясовано особливості вітчизняної концепції правового регулювання відносин, пов'язаних із наданням дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків.

З точки зору інструментальної теорії права, надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків (так само як і опіка та піклування) – це правовий засіб, мета якого – доповнити можливості, але тільки ті, яких фізичній особі бракує внаслідок незадовільного стану соматичного здоров'я.

Соматичний характер можливостей, доповнити які покликаний субінститут надання допомоги, визначає специфічний характер функцій помічника і порядок установлення відносин між помічником та особою, яка потребує допомоги. Специфічний характер функцій помічника сутнісно і змістовно відрізняє субінститут надання допомоги від субінститутів опіки і піклування. Так, виникнення правовідносин щодо надання допомоги в порядку ст. 78 ЦК України не обмежує прав фізичної особи, якій надається допомога: вона зберігає право самостійно вчиняти будь-які правочини та інші юридично значущі дії. Помічник не замінює собою особу у сфері вчинення юридично значущих дій і не доповнює її дієздатність; він покликаний лише сприяти особі в подоланні перешкод, яких вона через незадовільний стан соматичного здоров'я зазнає під час реалізації та захисту своїх прав і виконання обов'язків.

Відносини щодо надання допомоги можуть виникати не інакше як на підставі вільного й обопільного волевиявлення дієздатної фізичної особи, яка потребує допомоги, та помічника. При

цьому такі відносини не підпадають під ознаки жодного із поійменованих у ЦК України договірних типів, а тому потребують спеціальної договірної форми.

Розділ 2. «Договір про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» складається із п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» сформульовано визначення договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, а також наведено його характеристику з точки зору усталених у цивілістиці класифікаційних критеріїв.

За цим договором одна сторона (помічник) зобов'язується за плату чи безоплатно вчиняти фактичні та юридичні дії з метою подолання перешкод, яких зазнає інша сторона (особа, якій надається допомога) у здійсненні та захисті її прав і виконанні обов'язків у зв'язку з незадовільним станом соматичного здоров'я.

В цілому зазначений договір можна вважати договором про надання послуг. У тій частині, в якій помічник уповноважений діяти не лише в інтересах, але й від імені особи, якій надає допомогу, – до відносин між сторонами досліджуваного договору підлягають застосуванню положення глави 17 ЦК України («Представництво»). Окрім того, відносини, які виникають між сторонами договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі, є фидуціарними, з чого слідує, що на помічника покладається обов'язок не допускати конфлікту інтересів.

Договір про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків підпорядковується загальній презумпції оплатності договорів, є консенсуальним і двосторонньо-зобов'язуючим.

У підрозділі 2.2 «Суб'єкти правовідносин, що виникають із договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» з'ясовується специфіка суб'єктного складу правовідносин, що виникають із договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків.

Особою, якій надається допомога, може бути дієздатна фізична особа, як повнолітня, так і неповнолітня, за умови, що вона набула повної цивільної дієздатності на підставі ч. 2 ст. 34 або ст. 35 ЦК України. Незадовільний стан соматичного здоров'я, яким зумовлена потреба у сторонній допомозі, має бути підтверджено належними доказами, зокрема, довідкою медико-соціальної експертної комісії.

Контрагентом дієздатної фізичної особи, яка потребує допомоги, може бути як фізична, так і юридична особа. У разі, якщо договір про надання допомоги укладається з юридичною особою, вибір конкретного працівника, на якого покладатиметься безпосереднє виконання обов'язків з надання допомоги, має здійснюватися за погодженням із особою, яка бажає отримувати допомогу.

Участь органів опіки і піклування у відносинах, що виникають із договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі, є конститутивною ознакою відповідних відносин та договору. При цьому функція органів опіки та піклування у досліджуваних правовідносинах, має проявлятися у: (1) попередньому контролі, що здійснюється під час реєстрації імені помічника органом опіки та піклування; (2) поточному контролі, що відбувається після реєстрації договору та знаходить своє відображення у проведенні перевірок діяльності помічника на зразок тих, що провадяться стосовно піклувальників.

У підрозділі 2.3 «Обов'язки сторін за договором про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» визначено й систематизовано обов'язки помічника та особи, якій надається допомога.

Обов'язки помічника систематизовано за двома напрямками: (1) обов'язки, змістом яких є вчинення помічником фактичних дій та (2) обов'язки, змістом яких є вчинення юридично значущих дій. Окремий, самостійний клас становлять обов'язки помічника інформаційного, звітного характеру. Так, помічник зобов'язаний: повідомляти особі всі відомості про хід виконання її доручень і вказівок; вести облік правочинів та інших юридично значущих дій, що вчиняються ним на виконання договору; вести облік витрат і доходів зумовлених виконанням договору з обов'язковим додаванням виправдних документів. Причому зазначені інформаційно-звітні обов'язки мають покладатися на помічника незалежно від того, передбачені вони договором чи ні.

Окрім обов'язків активного типу на помічника також покладаються обов'язки пасивного типу, зокрема, помічник зобов'язаний: не допускати конфлікту інтересів; під час виконання своїх обов'язків не допускати поведінки, яка могла б принизити гідність особи, котрій надається допомога; не розголошувати інформацію про приватне життя особи, якій надається допомога, та її родини, а також іншу конфіденційну інформацію, яка стала відома помічникові під час виконання договору про надання допомоги; надавати допомогу особисто, тобто не покладати виконання договору на інших осіб, окрім випадків, для яких така можливість прямо передбачена договором.

Своєю чергою, особа, якій надається допомога, зобов'язана: забезпечувати помічника засобами, необхідними для виконання її доручень та вказівок; відшкодовувати помічникові витрати, пов'язані з виконанням договору; сприяти помічникові у виконанні його обов'язків тією мірою, якою від неї цього можна очікувати; приймати від помічника належне виконання його обов'язків; утримуватися від дій, які могли б принижувати гідність особи помічника; виплачувати помічникові винагороду, якщо інше не передбачено договором.

У підрозділі 2.4. «Представництво особи, якій надається допомога, у судових провадженнях» розглянуто питання, пов'язані із процесуальним представництвом особи, якій надається допомога.

Помічник дієздатної особи *eo ipso*, в силу самого свого статусу в матеріальних правовідносинах, не наділяється повноваженнями щодо представництва особи в суді. Тому помічник може бути лише договірним представником, а, отже, на нього мають поширюватися загальні положення щодо договірного представництва в процесуальних правовідносинах і, зокрема, правила щодо належного посвідчення повноважень (ст. 42 ЦПК України).

Особа, якій надається допомога, може мати декількох представників у процесі: участь у процесі помічника, що діє на підставі окремої довіреності як договірний представник, не позбавляє зазначену особу мати у цій справі іншого договірного представника (зокрема, адвоката). При цьому помічник і адвокат мають діяти у процесі на підставі окремих довіреностей, виданих особою, якій надається допомога.

У підрозділі 2.5 «Припинення договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків» встановлено підстави припинення зобов'язальних правовідносин між помічником та особою, якій надається допомога.

Зобов'язання із договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі можуть припинятися на загальних підставах, що передбачені главою 50 ЦК України, а також у зв'язку зі спеціальними підставами. До спеціальних підстав припинення відповідного договору належать: (а) одностороння відмова від договору, правом на яку має наділятися як особа, котрій надається допомога, так і помічник; при цьому помічник зобов'язаний повідомити особу, якій надається допомога, не пізніше як за два тижні про своє рішення відмовитися від договору; якщо відповідні послуги надаються помічником на професійній основі, помічник може відмовитися від договору тільки за наявності поважних причин; (б) поміщення особи, якій надається допомога, до установ соціального захисту населення або в інший аналогічний заклад.

Органи опіки та піклування не уповноважені приймати рішення про припинення договору з помічником – вони зобов'язані лише інформувати особу, якій надається допомога, про допущені помічником порушення, що були виявлені в ході поточного контролю.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання щодо визначення сутності та істотних ознак правовідносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, а також розробки договірної форми для зазначених правовідносин. Серед висновків, зроблених у підсумку дисертаційного дослідження, найголовнішими є такі.

1. Надання допомоги дієздатній фізичній особі в порядку ст. 78 ЦК України є цивільно-правовим засобом доповнення можливостей, яких фізичній особі через незадовільний стан соматичного здоров'я не вистачає для самостійної участі в цивільному обороті.

2. З точки зору інструментальної теорії права, опіка, піклування і надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків – є правовими засобами, мета яких полягає у доповненні можливостей, яких бракує фізичній особі для участі в цивільному обороті. Спільність мети дає змогу об'єднати норми, що регулюють зазначені правові засоби в один генеральний інститут «Опіка, піклування і надання допомоги дієздатній фізичній особі», який має цивільно-правову галузеву приналежність.

3. Кваліфікація надання допомоги дієздатній особі як субінституту цивільного права не суперечить тому, що надання такої допомоги є правовим засобом, оскільки під правовим засобом розуміється будь-яке явище правової реальності, за умови, що воно піддається аналізу з точки зору його функціонального призначення.

4. За договором про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків одна сторона (помічник) зобов'язується за плату чи безоплатно вчиняти фактичні та юридичні дії з метою подолання перешкод, яких зазнає інша сторона (особа, якій надається допомога) у реалізації та захисті її прав і виконанні обов'язків у зв'язку з незадовільним станом соматичного здоров'я; а особа, якій надається допомога, зобов'язується сприяти помічникові у виконанні його обов'язків у межах встановлених договором, а якщо такі межі не встановлено – тією мірою, якою від неї розумно очікувати такого сприяння.

5. Істотною умовою договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі є точний перелік фактичних і юридичних дій, до виконання яких зобов'язується помічник. Договір про надання допомоги дієздатній фізичній особі має укладатися в письмовій формі.

6. Той чи інший договір, укладений сторонами, може бути визнаний договором про надання допомоги дієздатній фізичній особі в розумінні ст. 78 ЦК України тільки після того, як ім'я помічника буде зареєстровано в органах опіки та піклування. У разі, якщо сторони, уклавши договір, не звернулися за реєстрацією до органів опіки та піклування, або якщо відповідні органи правомірно відмовили в реєстрації, договір, укладений сторонами, зберігає чинність, але при цьому не може бути визнаний договором про надання допомоги дієздатній фізичній особі в розумінні статті 78 ЦК України з усіма наслідками які з цього слідуєть.

7. Обґрунтовано доцільність внесення змін до чинного законодавства. Розроблено Проект Закону України «Про внесення змін до глави 6 Цивільного кодексу України (щодо надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків)» (Додаток А).

СПИСОК ПРАЦЬ,

ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Макаренко, О. В. Засоби надолуження властивостей, необхідних для розсудливої участі в цивільному обігу, у праві Давнього Риму [Текст] / О. В. Макаренко // Юрист України : наук.-практ. журн. . – 2015. – № 1/2. – С. 60-67.
2. Макаренко, О. Участь органів опіки та піклування у відносинах із надання допомоги дієздатній фізичній особі (ст. 78 Цивільного кодексу України) [Текст] / О. Макаренко // Підприємництво, госп-во і право : наук.-практ. госп.-прав. журн. – 2015. – № 9. – С. 13–16.
3. Макаренко, О. В. Сутність та специфіка правовідносин щодо надання допомоги дієздатній фізичній особі (ст. 78 ЦК України) [Електронний ресурс] / О. В. Макаренко // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 19. – С. 81–91. – Режим доступу : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/09/makarenko_19.pdf.
4. Макаренко, О. Оказание дееспособному физическому лицу помощи в осуществлении его прав и исполнении обязанностей: зарубежный опыт [Текст] / О. Макаренко // *Legea si viata*. – 2015. – № 9/2 (285). – С. 58–62.
5. Макаренко, О. В. Сторони у договорі про надання допомоги дієздатній фізичній особі (ст. 78 ЦК України) [Текст] / О. В. Макаренко // Судова апеляція : наук.-практ. журнал. – 2015. – № 3 (40). – С. 113–120.
6. Макаренко, О. В. Заходи правового захисту повнолітніх за цивільним законодавством Франції: загальна характеристика [Текст] / О. В. Макаренко // Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 18-19 вересня 2015 р. / Асоціація аспірантів-юристів. – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. – С. 53–57.
7. Макаренко, О. В. Особливості судового представництва фізичної особи помічником, що надає допомогу в порядку ст. 78 ЦК України [Текст] / О. В. Макаренко // Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 11-12 вересня 2015 р. / Центр правових наукових досліджень. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2015. – С. 50–54.
8. Макаренко, О. В. Договір про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків [Текст] / О. В. Макаренко // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 4-5 вересня 2015 р. / Східноукраїнська наукова юридична організація. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 21–24.
9. Макаренко, О. В. Різновиди захисного нагляду над повнолітніми особами за законодавством Квебеку [Текст] / О. В. Макаренко // Розвиток сучасного права в умовах глобальної

нестабільності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 11-12 вересня 2015 р. / Причорноморська фундація права. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – С. 33–36.

АНОТАЦІЯ

Макаренко О. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків. Надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав і виконанні обов'язків розглядається як цивільно-правовий засіб, за допомогою якого відбувається доповнення можливостей, що їх бракує фізичній особі для самостійної участі в цивільному обороті. Норми про надання допомоги дієздатній фізичній особі визначено як субінститут цивільного права, нарівні із субінститутами опіки та піклування в системі єдиного генерального інституту «Опіка, піклування і надання допомоги».

Установлено, що відносини між помічником та особою, якій надається допомога, мають договірну природу. Сформульовано поняття договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків, наведено його характеристику, істотні умови, порядок та форму укладення, підстави припинення. Визначено обов'язки сторін за відповідним договором.

Ключові слова: надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків; цивільно-правові засоби доповнення можливостей, необхідних фізичній особі для самостійної участі в цивільному обороті; опіка; піклування; дієздатність.

АННОТАЦІЯ

Макаренко О. В. Гражданско-правовое регулирование отношений, связанных с предоставлением помощи дееспособному лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию гражданско-правового регулирования отношений, связанных с предоставлением помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей. Предоставление помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей рассматривается как гражданско-правовое средство, целью которого является восполнение возможностей, недостающих физическому лицу для самостоятельного участия в гражданском обороте. Правовые нормы, регулирующие отношения по предоставлению соответствующей помощи, предложено считать субинститутом гражданского права наравне с опекой и попечительством в системе единого генерального института «Опека, попечительство и предоставление помощи». Обосновано, что отличительной чертой отношений по предоставлению помощи в порядке статьи 78 ГК Украины является то, что они рассчитаны на восполнение тех возможностей, которых физическому лицу недостает вследствие неудовлетворительного состояния соматического здоровья.

Проведен сравнительно-правовой анализ законодательства зарубежных стран в части регулирования отношений, связанных с предоставлением помощи дееспособному лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей. Выявлена специфика отечественной модели правового регулирования исследуемых отношений.

Доказано, что отношения между помощником и лицом, которому предоставляется помощь, имеют договорную природу. Вместе с тем признается, что эти отношения не могут быть оформлены одним из существующих поименованных договоров, и требуют для своего урегулирования отдельного договорного типа.

Договор о предоставлении помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей предложено определять как договор, по которому одна сторона (помощник) обязуется за плату или безвозмездно совершать фактические и юридические действия в целях преодоления препятствий, которые другая сторона (лицо, которому предоставляется помощь) испытывает при реализации и защите своих прав и исполнении обязанностей вследствие неудовлетворительного состояния соматического здоровья; а лицо, которому предоставляется помощь, обязуется содействовать помощнику в исполнении его обязанностей в той мере, в какой

это предусмотрено договором, а если договор не содержит соответствующих положений – в той мере, в какой от лица разумно ожидать подобного содействия.

Договор о предоставлении помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей охарактеризован с точки зрения устоявшихся в цивилистике классификационных критериев. Хотя в целом исследуемый договор предложено рассматривать как договор об оказании услуг, обосновывается положение о том, что к договорам об оказании услуг субсидиарно должны применяться нормы о подрядных договорах. Утверждается, что в той части, в которой помощник действует не только в интересах, но и от имени физического лица, которому предоставляется помощь, к отношениям сторон следует применять нормы о представительстве. Отдельное внимание уделено анализу фидуциарного характера отношений между помощником и лицом, которому предоставляется помощь.

Рассмотрены особенности субъектного состава исследуемого договора. Определен перечень обязанностей каждой из сторон договора о предоставлении помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей. Обязанности помощника разделены на два направления: обязанности по осуществлению фактических действий и обязанности по осуществлению юридических действий. В самостоятельную группу выделены обязанности информационного (отчетного) характера. Наряду с активными обязанностями, анализируются также обязанности пассивного типа. Отдельно рассматривается вопрос о представительстве лица, которому предоставляется помощь, в судебных производствах. Определена роль органов опеки и попечительства в отношениях, возникающих из договора о предоставлении помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей. Проанализированы общие и специальные основания прекращения исследуемого договора.

Ключевые слова: предоставление помощи дееспособному физическому лицу в осуществлении его прав и исполнении обязанностей; гражданско-правовые средства восполнения возможностей, необходимых физическому лицу для самостоятельного участия в гражданском обороте; опека; попечительство; дееспособность.

SUMMARY

Makarenko O. V. Civil-Law Regulation of Relations Coming From Rendering Help to a Capable Person with Exercising Her Rights and Performing Her Duties. – Manuscript.

The Thesis for obtaining Candidate of Juridical Sciences degree, specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted to the comprehensive research of civil-law regulation of relations coming from rendering help to a capable physical person with exercising her rights and performing her duties. Rendering help to a capable physical person with exercising her rights and performing her duties is considered to be a civil-law instrument, by means of which a person can compensate for some lacking abilities that are needed for independent participation in civil transactions. Legal rules on rendering help to a capable physical person are considered to constitute a separate sub-institute of civil law as well as tutorship and curatorship.

It is stated that relations between helper and the person, to whom help is rendered, are of contractual nature. The contract for rendering help to a capable physical person with exercising her rights and performing her duties is defined and characterized. Essential terms, the formation procedure, form and termination of the above mentioned contract are specified. The duties of parties to the mentioned contract are designated.

Keywords: rendering help to a capable physical person with exercising her rights and performing her duties; civil-law instrument, by means of which a person can compensate for some lacking abilities that are needed for independent participation in civil transactions; tutorship; curatorship; capability.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент

А. М. Ісачев

Підписано до друку 28.03.2016 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1447

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77